

nagyon pontosan megértett abból, amit csináltam. A mi számunkra az ő fontosságát az is növeli, hogy ő mindent tudott rólunk. Kajánul figyelem, hogy a magyar kulturális életben van egy egyre növekvő nosztalgia Aczél György iránt, még azokban is, akik az áldozatai voltak. Ennek az az oka, hogy Aczél pontosan tudta, ki kicsoda. Manapság már senki nem tudja, totális érdektelenség van. A politikus számára végképp mindegy, hogy ma kinek milyen szerepe van a magyar kulturális életben. Aczél az ellenségeiről is tudta, hogy kicsoda. Amikor Tamás fontosságáról beszélünk, akkor azt is mondjuk: ő mindent tudott, első perctől kezdve.

FT: És van bennünk önsajnálát, hogy ez veled együtt megy a sírba. Árván maradunk. És az utána jövők már mindezt nem tudják rólunk. Hiszen az előadá-

sok eltűnnek, illanékony dolgot csinálunk. Nagyon fontos, hogy legyen visszajelzés. Félek tőle, hogy a fiatal nemzedéknek nincs szüksége ilyen visszajelzésre.

TA: Zsámbéki Gábor említette beszélgetésünk elején, hogy az a szerep, amit Koltai Tamás betöltött, lehet jó, lehet káros. Mire gondolt?

ZSG: Kétségtelen, hogy abban jelentős szerepe van, hogy ma élesebb frontvonalak vannak, és ezt nem politikailag értem, hanem esztétikailag is. De összességében úgy gondolom, igenis legyen, legyenek valakik, akikre érdemes odafigyelni, és ne lehessen mindenféle vackot odakenni. Koltainak színházi felelősségérzete volt, és felgyűlt, hatalmas ismeretanyagot arbiterré tette.

MODERÁTOR: TOMPA ANDREA

Szántó Judit

Veszteséglistánk

Mutálva a számos mutálandót, valamelyest a *Hamlet* királynéjának helyzetében érzem magam. Milyen boldogan írtam volna laudációt, mondjuk, Koltai Tamás megérdemelt Kossuth-díja alkalmából, ahelyett, hogy a nekrológiához keressem a szavakat (különös tekintettel arra is, hogy a magam nekrológját szántam neki. Senki írástudó jobban nem ismert, senki pályatárs jobban nem értékelt).

Valamikor, még a rendszerváltás előtti utolsó időkben, nem is tudtuk, milyen gazdagok vagyunk: egyszerre három nagy kritikusegyéniség segített eligazodni igencsak eseménydús színházi életünkben. Koltai Tamás, Mészáros Tamás, Molnár Gál Péter. Igaz, amikor elgondolkodtam, hogy több hónapos hipotetikus külföldi távollét után kinek az írásából tájékozódnék az elmulasztott eseményekről, MGP-t rögtön kiszűrtem – Péter a magának választott és kidolgozott szerep zsenije volt, meg a szubjektívizmusé: írásából mindenekelőtt őt lehetett megismerni, szuverénül, uralkodói göggel vállalt rögeszméivel és elfogultságival. Élvezettel olvastam, de soha egyetlen, olykor lazán meg se fogalmazott véleményével sem értettem egyet.

Maradtak, kivált Péter korai halála után, ketten: a színházi Gáborokat (Székely, Zsámbéki) kiegészítő, velük szövetséges színházi Tamások. Bármilyen csábító vagy egyenesen üdítő a rendszerváltást követő honi belpolitika, Mészáros elpártolását és átnyergelését máig sem értem. Így hát az eltelt huszonöt év java részében, egészen 2015. július 18-ig, addig az irgalmatlan kánikulai szombatig, a szakmának, a magukat illetékeseknek érző hatóságoknak és a színház iránt mélyebben érdeklődő nézőknek az egy Koltai

Tamáshoz kellett fordulnia eligazításért. Ezért játszanak el pályatársaim a „pótolható/pótolhatatlan”, „folytatható/folytathatatlan” dichotómiákkal.

Először is Kosztolányitól tudható, hogy minden ember „milliók közt az egyetlen [..] akárki megszülethet már, csak ő nem”. Ilyen abszolút színházi érzék, ekkora színházi tudás, ilyen stílusművészet többé nem egyesülhet ilyen rokonszenves megjelenéssel, szeretetre méltó egyéniséggel, kemény, harcos tisztességgel. Pótolhatatlan tehát. Hogy folytatható-e? Ez már bonyolultabb kérdés. Koltai Tamás valamelyest fakóbb presztízse, megfoghatkozott közéleti súlya – voltak, akik egykori hatalmára is rámutattak – még mindig jelentős egyéni teljesítmény volt, amely távfutás helyett akadályfutói tehetséggel dacolt a kultúra és benne a színház leértékelődésével. Fekete György, Kerényi Imre és Balázs Péter ars poeticájában (ha ilyenről szó lehet) nincs helye Koltai Tamás színházának. Akik kedvet éreznének életműve folytatására, az ő monomániás szívósságával is rendelkezniük kellene. Kicsi az esély. (Emlékszem, hányszor féltettem őt egy-egy keményebb, szókimondóbb írása után a mostanság sötétben támadó izomemberektől, akiket mint köztörvényes rabokat vagy mint szadizmusban megedzett öröket a börtön okád ki.)

Eldicselkedhetem vele, hogy jó barátok voltunk. Ami azt jelenti, hogy többet és intimebben beszélünk színházról, mint sok más emberrel. Számon tartottuk egymás családját, egymás privát életének nagy fordulatait, urambocsá! még könyvekről vagy filmekről is beszélünk (én vettem rá, hogy nézze meg a tévén Vilmos és Katalin esküvőjét, mert az angol színház barátjának az

Schiller Katalin felvétele

Koltai Tamás dolgozószobája

ilyen show-t látnia kell – és valóban impresszionálta!). De a színház, és kiváltképpen a magyar színház mindig kipenderítette diskurzusunkból vetélytársait. Kettőnk között alapvető különbség volt, hogy én mindmáig imádok utazni, őt meg, holott ifjúkorában nagy világjáró volt, ez már nem érdekelte. Minden tavasszal kiment Bécsbe, minden nyáron Salzburgba és Bayreuthba – de csak az ünnepi hetek, illetve a fesztiválok kedvéért, a környék már nem érdekelte, és fájlalta, ha véletlenül közbejött egy műsor nélküli nap. Az ő világa a színház volt. Ki hinné, hogy volt a nyolcvanas években egy olaszországi magyar delegáció, amelynek két tagja, csillagos éjszakán Firenze utcáit róva, a mindkettőjüket foglalkoztató *Új Tükör* című hetilap kétarcúságát taglalta, Fekete Sándor főszerkesztő és Erki Edit rovatvezető kettős kötöttségét a minőség, illetve a hatalom (pontosabban Aczél György ízlése és toleranciája) irányába. A *Marat/Sade* (Isten nyugtassa a most elhunyt Ács János zaklatott lelkét) meg a *Halleluja* körüli szenzációval elegy botrány mindkettőnk életének nagy percei voltak. Ő ezredesi, én, mondjuk, ezredírnoki rangban küzdöttünk, viszonylag még fiatalon, teljes szenvedéllyel. A XXI. századi küzdelmeket már csak ő vívta; én kiszálltam a harcból, és a második világháborúról meg a holokausztról szóló angolszász műveket fordítok.

Most kellene rátérnem kritikusi működésére, de az egy másik műfaj, másfajta vállalkozás lenne. Egyelőre örülök, hogy megtették és megteszik mások, tanulmányoknak, majd monográfiáknak törve utat. Csak két mutatóját említem, amelyekért csodálgattam, de nem irigyeltem; igazán csak azokat irigyelheti az ember,

akik érdemtelenül vagy tisztességtelenül jutottak valamihez. Először is, Tamás mindent észrevett: színészi rezdüléstől beszélő kellékgig és ezek legapróbb változásaiig. Joggal vonzotta a totális színház: az ő színházi látásmódja is totális volt. Másodszor, bámulatos stílművész volt: frappáns, szellemes, újszerűségeket újszerűen megfogalmazó, és ugyanakkor lucid, könyörtelenül logikus, elsöprően érvelő; olvasójának, ha más állásponton volt, keményen kellett harcolnia, hogy ne hagyja meggyőzni magát. És aki kitalálja, kire vonatkozott a „colstokként nyeklik” kifejezés, nem kap semmit, mert ez a minimum.

Még azt elmondanám, hátha más az ilyen adatokat érdektelennek vagy bulvárízűnek tartja, hogy „alaphangon” lefegyverzően kedves, udvarias, figyelmes és tapintatos volt; akit nem vágott le, mindenki szerette, vagy legalább szívesen társalgott vele. (Hadd idézzem fel, hogy amikor a Magyar Színházi Intézet igazgatója ötvenöt éves koromban, esküszöm, fizikai és szellemi erőm teljében, egy szakmai konfliktus okán nyugdíjazni akart, és én, mit mondjak, összeomlottam, harmadnap Tamás hívott fel, és én belebőgtem a kagylóba, ő azonban részvétnyilvánítás helyett sokkal többet: munkát kínált – érdekeset, nekem valót.) Mivel nagyjából megőrizte karcsúságát, fiatalosnak hatott (hetvenhárom évét csak a magyar közéleti publicisztikában elharapózó trágár gyűlölködés pécézte ki), jól is mozgott, és a legköznapibb farmer-póló összeállításban is elegáns volt; kifejező arcával, ezüst üstökével – jelenség.

Ismerjük el: vele – ha el is siette látogatását – kegyelmes volt a halál; sok későbbi kellemetlenségtől, megalázó helyzettől és szenvedéstől megkímélte. Csak velünk, családtagjaival és barátaival bánt el közönyösen és kíméletlenül.